

GOMBO LA ISIMU TUMI

NI KUFUWATA SAŢI ZA MAJAGINA WA ISIMU

DKT. MOHAMED KARAMA, UNIVERSITY OF KABIANGA

Mapitiyo: **Mikondo ya Kiswahili: Siasa, jamii na utandawazi**, Alamin Mazrui na Kimani Njogu, Twaweza Communications & The Red Sea Press, 2022, kur. 192, KSH 900 (jalađalaini) ISBN 978-9966-128-07-2

Kazi hii ina sehemu mbili k^huu: Sehemu ya kanza ‘inayojishughulisha na maendeleo na mabadiliko ya kiisimu ya lugha ya Kiswahili kutokana na changamoto mpya zilizokikabili hivi leo’ (uk. xv); na sehemu ya pili inayokiyangaliya kiSwahili katika mawaŋda mapana ya umaeneyo na unavojikifu katika ulimengu mpya wa utanrawazi. Kiisimu waŋđişi wanaangaziya umuhimu wa ŧafsiri katika muktaďa wa uťawala wa kikoloni, mamko wa wanaŧi wa kiSwahili d’iđi ya kiSwahili ċa kupawa na namna kiSwahili kinavoweza kujifunza kutokana na juhudi za luđa nyengine za ulimenguni—kiArabu, kiJapani, kiTuruki, kiMandariini katika kelezaya haliya za kisanyansi na kiteknolojiya ya kisasa na uwezekano wa kukiboreša kiSwahili kelezeya mawaŋda hayo. Hali kaďalika, Ukaťiba na uťekelezaji wa vipengele vake ikiwa ni mahakamani au bungeni na ċangamoto zilizoko katika uťekelezaji huwo piya zinaċangiya katika kuťafuťa suluhišo la kuwapa wanaŋċi haki yao bila pingamizi za kiisimu. Mikakati hii mipya ya kukiyenreleza kiSwahili wanayoipenđekeza waŋđişi hawa, nami nakubaliyana nawo ka kiwango fulani, ni matumizi zaiđi ya ŧafsiri ŧahikifu. Wameona ŧafsiri iťasaiđiya kuleta upya wenye naťija katika uťamađuni wa mSwahili na kuwafanya wageuze ŧaaluma hizo kukid’i mahiťaji ya mSwahili na mAfrika katika Karne ya 21. Kisisi, ŧafsiri ni njiya mojawapo za kukikuza kiSwahili lakini kisiyegemewe sana, kiťafifiza ubunifu wa nrani wa kutunga kwa kiSwahili.

Umajumuwi unawoangaziwa katika sehemu ya pili unaanziya ‘nyumbani’ kenye Jumuiya ya Afrika Mašariki. Ka kujifunza kutoka nċi za Mađaribi na Jumuiya yao ya Bara Ulaya walipojivuwa kutoka ukoloni wa kuťawaliwa na waRumi, halafu kujenga ustaarabu wao wenyewe na haťimaye kujikimu ka kenreleza ċ^humi zao ni funzo Jumuiya ya Afrika Mašariki inaambiwa ilitaye. Katika mipangiliyo hii yoťe wanašaiđiđiya kiSwahili kiweke kati na kati na kiwe nriċo ċombo ċa kuleta ufanisi huwo. Kanziya masokoni, vyuwoni, na viwanrani (ka kupokeya teknolojia inayostahili) kiSwahili kiimarišwe na kipawe umbele. Lakini zaiđi, ni kukubali uwingi wetu na kamba uhuru wa kutega uċumi usikinge na mipaka ya kiyuťaifa baina ya wat^hu na wat^hu au nċi na nċi. Na haya ya umajumuwi wa kimaeneo kutumiya luđa moja ulišajaribiwa ka kanzišwa luđa ya kiAfrihili (umahuluti wa ki-Afrika+Swahili), luđa iliyotarajiwa kuwa luđa ya Bara Afrika. Ijapokuwa luđa hii haikupata msukumo wala motiša kutoka serikali za Afrika wala watumiyaji wake, basi ipo haja ya kangaliya tena swala hili la luđa ya Afrika mintarafu ya kiSwahili maana ulimengu sasa ni wa kujipanga kimaeneo na kufaiđika kiđarahima. Waandişi hawa wanabainiša kuwa luđa iliyoko “masokoni” nriyo luđa ili(ťa)yofauliša Uċumi wa nċi (uk. 91—92) na utumiyaji wa luđa hii ya mawasiliano mapana huweza kuleta naťija katika sekta nyenginezo kama ya Sayansi kwa kwenrelezwa “uťamađuni wa sayansi” badala ya “ujuzi wa sayansi” (uk. 93). Yaani kuifahamiša elimu ya sayansi kwa wanaŋċi wa kawaida mašinani.

Katika Utangulizi kunafanuliwa makuzi ya kiSwahili, na sababu zilizopelekeya upanuzi huwo zikiwamo: biyašara, elimu, umišinari, vita, na kukuwa ka miji mikuba na suwala la ufanyakazi unawoandamana na uhamiyaji yaliťafsiliwa. Mkusanyiko huu wa wat^hu ainaťi na luđa za0o na siyasa inayoandamana nayo, kimaoni yetu, limezuwa suwala la ‘Kiswahili kinahesabiwa ni lugha ya Kibantu’ (uk. ix). ŧaaluma ya Isimu ya kiBantu inakingeliša kiSwahili kuwa luđa ya kiBantu na waŋđişi hawa hawaelezi msimamo wao kuhusu d’ana ŧašwiši ya ‘kinahesabiwa’. Aid’an, waŋđişi wametumiya, si kiAntroplojiya, ‘waswahili’ (uk. xi, xvi, 6, 7) au ka kusisitiza, ‘waswahili wenyewe’ (uk. xvi, 50, 53), au ‘Uswahilini’ (uk. 16) ka maana ya

‘wenyeji wa Mwambao wa Pwani ya Afrika Mashariki’ (uk. xi) lakini katika Sura ya Tatu ‘istilahi’ hii inayepuka kelezwa waziwazi bali kunaolewa maelezo ya nani hakujumuiwa kuwa ‘mswahili’ (uk. 50-51), kilicholakabiwa ‘kipwani’ (kisemačo eneo la Maili Kumi uk. 52). Je, mswahili ni nani na luğa zao ‘[zinazo]zungumzwa na idadi ndogo ndogo’ (uk. x) haziwezi kutambuliwa kupitiya ufafanuzi wao wa ‘itikadi’ (uk. 43) na ‘utamaduni’ (uk. 76)? Ni kitenrawili waličowačiwa wasomaji wajijibu maana maswala ya ‘ujitambulishaji’ (uk. 81), japo una faida, waweza kuleta ‘ubeberu’ (uk. 95), kimaoni yawo. Yaonekana waandishi hawa waliğafilika na makala ya mstaafu Rais Uhuru Kenyatta kenye Baraza la Usalama la Umoja wa Mataifa alipoangaza kuwa asili ya mizozo inayoşuhudiwa sasa ulimenguni imesababişwa na utambulişo (Mutambo, 2021). Msamiyači huu ‘waswahili’ hauwonekani tena baada ya Sura ya Tatu ka sababu sura zinazofuwata, japo zazungumziya ‘utambulişo’ katika rasa ya kiAfrika, lakini yajikita zaidi katika luğa kuliko wat^hu.

Kufu na anwanitoto ya kazi hii, ‘siyasa’ yaonekana nriyo iliyowaşuğulişa zaidi waandishi. Sura ya Sitā inajikita katika kufafanua siyasa ya kujipanga kimaeneo na kukipa kiSwahili uwezo mkubwa kupambana na hali mpya ya Mpango Mpya wa Ulimengu unawotiliya maanani utanrawazi (mataifa ya Mağaribi kufaidika zaidi) na bađiliko la hewa kupiga Maşariki baada ya Vita Bariđi va kale (Amerika vs Russia) kumalizika na vita bariđi vipya (Mağaribi vs urafiki wa China & Russia) kuzuka. Lakini swala wazi katika mčakato huu mzima ni kamba kiSwahili hakimo katika mahesabu ya mivutano ya ‘nđovu’ hawa wa kiyuči. Amerika inajipanga upya ka kujinguvuza—kujifikiriya wao kanza katika masiyala yoyot^he: kiyuči, kisiyasa na hača kijamii—na China na Russia zina luğa zao ambazo wača zisambaye ili afari zao zipatikane kila wanapokita mizizi yao. Waandishi hawa kenye masimulizi haya ya kisiyasa, učanganuzi wao umegawa makunri ya watumiyaji kiSwahili katika mačabaka kulingana na itikađi ya kiMaksi (uk. xi, 26, 145, 146). Mgawo huu wa kičabaka wafahamika ka sababu, pengine, ni kučokana na kazi zao za awali Mazrui (1982) na Njogu (1987). Ka hivo, hivi sasa, je, makuzi ya kiSwahili yamenasibişwa na ‘wageni wanavokičukuliya’ (kur. 131 - 135) na kamba ‘umataifa’ wa kiSwahili ni ‘sarabi’ kani luğa yenye ‘nguvu’ yačegemeya nguvu za kiyuči, au kučokee vita vengine kama wanavomaka waandishi wenyewe (uk. 141)? Ťarakibu yao kuhusu luğa ni kukifanya kiSwahili kikimu na kičimize mahičaji ya watumiyaji wake wa nrani yaani waSwahili—jamii ka maana ya kiisimujamii—wa eneo la Afrika Maşariki.

Učafiti na uwasiłişaji wa kazi hii ulikuwa wa kuridřişa. Hača hivo, katika kazi nzima kuna madonroo makubwa ambayo yalihitaji yačafsiriwe na yaločukuwa nafasi kubwa ambayo ingefaa kangaziwa hoja muhimu zilizokosekana kama: luğa za kijamii zinavoweza kukikuza kiSwahili ka kujihusişa na đuwara la kiSanifu; utačmini wa kiSwahili katika manhaji mpya ya Utenraji (CBC) huku Kenya, japo, wameeleza kuhusu Tanzania kulegeza kamba katika ufunzaji ka kiSwahili (uk. 118) au Afrika Kusini inavojizači kukiweka kiSwahili maskulini (uk. 113); juhuđi za kenrelezwa kiSwahili na BAKITA, BAKIZA, BATAKIKE (hawakuličaja kamba imepita miyaka mitatu na bađo baraza hili halijaunrwa nčini Kenya) ni taasisi ambazo hazikučajwa kame mačini lakini waliyoneşa sikičiko kuwa hakuna čama kilokisukuma Afrihili (uk. 106); tukiyo la kihistoriya la tangaavu la COVID 19 lilivoačiri kiSwahili halikučajwa japo kuna data mpya za 2021 (uk. 143); na hača masiyala mapya ya Wekevu Bune (AI) na kiSwahili hayakuşuğulikiwa; ‘Laana ya luğa nyingi’ (uk. 100) ni swala la utambulişo ambapo wenye luğa za kijamii za kiSwahili wanapiganiya kučotengwa juu ya ukačiči wao (Mberia, 2016) halikufafanuliwa bali kuwačiwa bişara (uk.57). Japo kuna Kiyambatişo ča kutambuliwa ka Siku ya Luğa ya Kiswahili Đuniyani lakini suwala zito kama hili limepawa ibara mbili—kama čaarifa tu wala si mjađala—katika ukurasa wa mişo wa kičabu hiči. Iličarajiwa kuwe na mtiuro mmoja wa uwađişi wa majina ya luğa ka mfanu: KiJerumani, KiRomansi, KiSlavi (uk. 5), KiMandarin (uk. 20), KiĐomari, KiNobiin, KiBedawi (uk. 99) čafauti na Kiswahili (moč^he kičabuni), Kitikuu (Kibajuni); Kipate; Kisiu; Kiamu; Kimvita; Kingare n.k (uk. 50). Ka kutumika ‘kihitişimo’ katika kila sura ilikuwa ni đamira ya kučafautişwa na sura ya mişo ‘Hitimişo’ kufuwačişa mtiuro wa Pwani University kenye uwađişi wa časnifu za Uzamili na Uzamifu, lakini ikaađika ‘kihitişimo’ (uk. 145), labđa ka kuğafilika.

Kazi hii ni ya kisasa na mjađala iliyoangaziwa ni muhimu katika maenreleo ya kiSwahili. Yaštahiki kusoma ni yoyot^he: msomi, mčafiti wa kiSwahili, au msomaji wa kiburuđani.

Marejeleo

Mazrui, A. (1982). *Kilio cha haki*. Nairobi. Longman.

wa Mberia, K. (2016). "Mother tongue as media of instruction: The Case of Kenya" katika *The University of Nairobi Journal of Language and Linguistics*, 5, 46-59.

Mutambo, A. (2021, October 12). Uhuru at UN: Kenya says identity politics a ticking time bomb. Imesoma: <https://nation.africa/kenya/news/uhuru-at-un-kenya-says-identity-politics-a-ticking-time-bomb-3580204>

Njogu, K. (1987). *Maudhui ya mapinduzi katika riwaya za kisiwani Zanzibar*. Tasnifu ya Uzamili, Čuo Kik^huu ča Nairobi, Nairobi.

Imepitiwa na:

Mohamed Karama
Idara ya Isimu Fasihi na Mawasiliano
University of Kabianga
Keričo, Kenya.

Šukurani: Asanča k^huu imenree msomaji-pofu wa makala haya wa Jariča tajika ka maoni yaloiboreša tahakiki hii.

Kauli Mtakaso: Maelezo yaliyomo humu ni yangu na si ya UoK wala Idara yetu. Ka lolot^he kuhusu makala haya na/au Elimu ka jumla wasiliyana nami mkarama@kabianga.ac.ke.